

UDK 821.163(497.6).09-95

Rizvić, M.

Originalni naučni rad

Original scientific paper

Marina Katnić Bakaršić

OSOBNOSTI INDIVIDUALNOGA STILA MUHSINA RIZVIĆA

U radu se ispituju stilske karakteristike tekstova Muhsina Rizvića. Pri tome se posebno analiziraju dva pitanja: funkcionalno-stilska pripadnost Rizvićevih tekstova i njihove individualne karakteristike (Rizvićev *idiostil*). Istraživanje je pokazalo da je dominantno svojstvo toga idiostila sinkretizam registara od naučnog, naučno-kritičkog, kritičkog, pa sve do esejističkoga, koji se posmatra kao izuzetno bitan za razumijevanje stila ovoga autora. Osim toga, ukazuje se na ocjene i komentare M. Rizvića o stilu književnika koje proučava u svojim studijama. Naime, ti su svojevrsni mikrostilistički komentari često zasnovani na Rizvićevoj impresiji, ali istovremeno su i lingvistički utemeljeni, tako da predstavljaju sjajnu bazu za buduće stilističke studije o jeziku tih pisaca i pjesnika.

Ključne riječi: registar, stilske figure, idiostil, stilistika naučnog teksta, stilski sinkretizam

Suvremena stilistička istraživanja konačno su nadvladala otpore što su ih prema njima ispoljavale ponekad i lingvistika i teorija, odnosno historija književnosti. Danas stilistika više nije “Pepeljuga lingvističkih disciplina” (Enkvist 1971: 49), već je dobila legitimitet ne samo kao znanost koja proučava isključivo stil književnih tekstova nego još više kao ona znanost čiji je predmet izučavanja stil svih tipova diskursa, svih jezičnih varijeteta, u svim sferama komunikacije. Tako je naročito povećano zanimanje za ispitivanje znanstvenoga stila, odnosno teorijskoga diskursa uopće, pa je i ovaj rad u tom kontekstu koncipiran kao analiza individualnoga stila Muhsina Rizvića. Ako se ovome još doda i činjenica da se u radovima profesora

Rizvića često govori o stilskim karakteristikama pojedinih pisaca, te da se otvoreno pledira za “moderna stilistička istraživanja” koja će omogućiti da se stupi “u područje dubljih strukturalno-interpretacijskih studija” (Rizvić 1998: 234), onda se jasno vidi da ima dovoljno razloga za ovako koncipirano istraživanje.

Može se govoriti o Rizvićevim tekstovima koji su pisani dominantno naučnim stilom, npr. *Poetika bošnjačke književnosti* (1994: 7-42), dok u drugima preovladavaju sredstva esejističkog stila, npr. *O lirsko-psihološkoj strukturi sevdalinke* (1994: 121-135), a u trećima esejističko-kritičkoga - npr. *Prohod kroz djelo Maka Dizdara* (1994: 388-393). Bez obzira na funkcionalno-stilsku dominantu, ti tekstovi po pravilu donose nešto novo na spoznajnom planu, budući da ovaj autor različitim jezičnim sredstvima uvijek teži istom cilju - produbljivanju spoznaje o predmetu svoga proučavanja.

Znanstveni stil prepoznaje se u tim tekstovima po tzv. okviru, koji čine citati, navođenje citirane literature, fusnote, logička argumentacija, ukazivanje na historiju pitanja i radove drugih analitičara o istom pitanju, i slično. Kada je pak riječ o elementima esejističkoga stila, onda se oni između ostaloga prepoznaju u upotrebi prvoga lica jednine u nizu Rizvićevih tekstova. Naime, nasuprot težnji za apsolutnim obezličanjem i stvaranjem privida objektivnosti koju nosi potpuno izbacivanje vlastitoga ja iz znanstvenih tekstova, kod ovoga autora frekventna je upravo upotreba prvoga lica jednine, kao u narednim slučajevima:

- (1) *Ja se u ovoj prilici neću zadržavati na onim primjerima (...) Želio bih, prvo, da pođemo od periferne recepcije (...)* (Rizvić 1998a: 72)
Mislim da je uz ime Hasanaginice u naslovu pjesme naziv plemenita (...) (Rizvić 1994: 137).

Zanimljivo je da poststrukturalna stilistika, naročito njen segment koji je poznat kao kritička stilistika, upravo i naglašava potrebu za vraćanjem osobnosti, individualnosti autora u naučni tekst, naravno, prije svega putem upotrebe prvoga lica jednine (Fairclough 1995: 227). U tom smislu tekstovi M. Rizvića zanimljivi su i po tome što su se oduprli obezličanju koje je svojstveno klasičnom strukturalizmu. Bilo bi zanimljivo ispitati i koliko je takav Rizvićev stil utjecao na nove generacije historičara bošnjačke književnosti, gdje se također zapažaju neki od ovih postupaka. Ovdje, naime, mislim i na “dominaciju esejističkog diskurza” u Bosni, odnosno na tzv. “esejizam bosanske provenijencije”, koji podrazumijeva “principijelno

iskoračenje iz apstraktnog identiteta nekog mi”, i to prije svega povratkom forme ja, koja označava “novo usredištenje sebstva” (Moranjak-Bamburać 1998: 117).

U takvome stilu, koji često ima obilježja eseja, zastupljene su stilske figure i tropi, koji nemaju samo ornamentalnu ulogu nego često i kognitivnu. Govoreći o tome da esej ima i spoznajnu i estetsku stranu, te da esejistička lakoća jeste lakoća jezika, stila, ali da nije izraz površnosti, Foht (1976: 37) dodaje da je ta lakoća “manifestacija živosti i životvornosti, za razliku od suhih, isparenih, mrtvački-uozbiljenih, krutih, tvrdih i zgrčenih rečenica koje se mučno rađaju iz dogmatike sistema. *Mi nipošto ne smijemo prihvatiti dosadu kao legitimaciju dubine i naučne ozbiljnosti.*”

Pogledajmo upravo sa ovoga aspekta kako se realiziraju anafora (A), anadiploza (B) i retoričko pitanje (C) u Rizvićevim tekstovima, te kakve su im funkcije.

(A) ANAFORA

Anafora je stilska figura koju odlikuje ponavljanje iste riječi ili grupe riječi na početku svake rečenice ili stiha. Mada je posebno frekventna u poeziji, anafora je zastupljena i u proznim tekstovima, gdje označava specifičnu realizaciju principa ponavljanja, a samim tim i povezanosti teksta:

- (2) *Tu je*, dakle, ta umjetnička dovršenost opusa. Tu se umjetnički krug zatvorio, s pozivom na prošle zbirke kao etape pjesničkog kušanja, iskušenja, preispitivanja. *Tu se* završilo i Durakovićevo saputništvo sa pjesnikom, koje ostaje estetsko prijateljstvo. *Tu se* okončala i njegova analiza (...)
(Rizvić 1994: 392)

Četiri puta ponovljen isti početak rečenice ovdje daje koneksiju teksta, a istovremeno uvodi svaki naredni element kao intenziviran, tako da se može govoriti o anaforički realiziranoj gradaciji. Osim toga, budući da anafora uvijek označava posebnu ritmiziranost teksta, cijeli se segment doima kao posebno naglašen, te dobija izvjesnu retoričnost, pa i patos, koji je u skladu sa Rizvićevom namjerom da istakne svoj dojam, naglasi poantu.

(B) ANADIPLOZA

Još je jedna figura u proznim tekstovima zastupljena i kao sredstvo povezivanja teksta, a bazirana je na principu rekurencije (ponavljanja) - riječ je o anadiplozi. Ova

se figura odlikuje ponavljanjem posljednje riječi ili grupe riječi sa kraja jedne rečenice na početku naredne rečenice. U narednom primjeru anadiplozički se ponavljaju dvije posljednje riječi iz prethodnoga pasusa, s tim što se prvo ponavlja jedna i dalje eksplicira, a naknadno i druga, koja se potom također tumači:

- (3) Zato je sevdalinka, u stvari, lirski monolog žene, koji na emocionalno-subjektivnom planu prati podtekstualno zbivanje u njegovu apstrahiranom toku i nakon njega, monolog njena vlastitog osjećanja kao rezonance i kao komentara *ljubavi i života*.

Ljubavi, zatvorene i skrivene iza vrata avlijskih, preko čijeg praga nije prelazila muška, tuđa noga, iza visokih duvarova i gvođenih demira; *života* ograničenog cvijetnim avlijama i sjenovitim baščama, u kojima je bio sav svijet djevojački.

(Rizvić 1994: 123/124)

Ovako oneobičena anadiploza efektno je sredstvo za naglašavanje ključnih riječi, za skretanje čitačeve pažnje na ono što je posebno važno za autora. Ta je figura kombinirana sa inverzijom (*vrata avlijskih*) i gotovo pjesničkom slikom, tako da ponovo možemo pratiti jednu od osnovnih Rizvićevih stilskih odlika: simultanost više postupaka, naročito simultanost stvaranja slikovitoga i logičkoga u tekstu.

(C) RETORIČKO PITANJE

Retoričko je pitanje zastupljeno u različitim stilovima, a osnovna mu je funkcija argumentativna, odnosno persuasivna: ovo pitanje uvijek stvara efekt da i recipijenti aktivno sudjeluju u razmišljanju, u nalaženju argumenata, ono pobuđuje njihovu pažnju. U narednom primjeru kao da autor dijeli svoje nedoumice sa čitateljima, što se realizira u formi koja signalizira i povišenu retoričnost stila:

- (4) Da li je uopće moguće, ne kažem prevoditi, ne kažem prepjevavati, nego ponovno stvarati jednu poeziju, bilo kao esej-kritiku, bilo kao prepjev; da li je uopće moguće reinkarnirati njen stvaralački proces na drugom jeziku, u oblasti druge kulturne sredine? Drugo, da li će kritičar, pri novom susretu, doći do istih doživljaja, ugođaja i spoznaja jedne lirike?

(Rizvić 1994: 392)

(D) METAFORIČNOST

Metaforičnost je također jedna od odlika individualnoga stila M. Rizvića. Pri tome se ponovo uspostavlja paralelna kognitivna i estetska funkcija takvih metafora, koje svojom slikovitošću olakšavaju spoznaju: one su zapravo po mnogo čemu kognitivna čvorišta teksta.

Ovdje između ostaloga mislim na dalju razradu metafore raskršća kao višestruko bitne, zatim metaforu ponornice, odnosno metaforu *književne rijeke* sa podmetaforama *meandra*, *plićaka*, *vodotoka* (Rizvić 1994: 358). Novija istraživanja pokazala su da metafora nije prije svega odstupanje od norme, ona je zapravo jedan od najtipičnijih izraza čovjekove misli, način na koji on razmišlja i povezuje različite stvari. Upravo zato u znanosti metafora postaje nezaobilazna, a kada je ona uspješna, slikovita, jasnih poredbenih korelata, kao u navedenim Rizvićevim primjerima, to je još vidljivije (v. npr. metaforu *etičko-didaktični prozni medaljoni* - Rizvić 1994: 169). Tipične kognitivne metafore jesu prostorne i geometrijske, pa se to vidi i u nekim od ovih primjera, npr. tamo gdje se pominju *koncentrični krugovi književnog bitka* (Rizvić 1994: 358).

U narednom primjeru predstavljen je još jedan frekventan Rizvićev postupak. Riječ je, naime, o gradaciji, ali gradaciji koja nema ornamentalnu funkciju, već argumentacijsku. Takva se gradacija realizira u brojno-imenskom nizu, gdje svaki naredni numerički kvantifikator uvodi komunikativno značajniji element (o tom tipu gradacije v. u: Katnić-Bakaršić 1996):

- (5) Rezultati istraživačkih napora i naučnih razmatranja ove znanstveno najmlađe slavenske literature *uspostavljaju se u četiri važna aspekta*, koji se nalaze u međusobnom saobraženju i bitnoj simbiozi: *Prvo* je pojavno-činjenički kontinuitet pisaca i njihovih djela sa neprekinutom sviješću o sebi i svome stvaranju. *Drugo* je kohezioni slijed estetike (...) *Treće* je historijski položaj ovih stvaralaca (...) A kao *četvrto* mogu se pratiti sinhronijski komparativni odnosi (...)

(Rizvić 1994: 7)

Gradacijska organizacija znanstvenog teksta čini taj tekst kohezivnijim, a njegove pojedine dijelove naglašenijim. Ovakvih primjera u Rizvićevim tekstovima ima cijeli niz; oni su svojstveni znanstvenom stilu budući da sistematično izlažu činjenice i olakšavaju percepciju svakog elementa, kao i teksta u cijelosti.

Zanimljiva odlika stila profesora Rizvića jesu i tzv. *kompleksne narativne periode* kao varijante narativne sintagme, koja je zapravo primarna narativna jedinica teksta (Lasić 1977). Po pravilu je riječ o *monocentričnoj periodu* s težištem, odnosno glavnom rečenicom, u centru, pri čemu se taj centar također proširuje dodacima (o tome tipu periode vidi u: Lasić 1977: 123-130). Evo kako izgleda takva perioda:

- (6) Ako uzmemo da se naslovna sintagma “književni život”, unutar koje razmatramo Hasana Kikića, zasniva na koordinatama pitanja: kada se obznanio ovaj pisac u javnosti Bosne i Hercegovine, tj. na stranicama njenih listova, časopisa, zbornika, i koliko je i kako je za života trajao u njoj; koliko je prodro u biće Bosne i njenih žitelja, a koliko u stvarnost i duhovne i društvene odnose njena života; kako ga je primala čitalačka publika i kako ga je ocjenjivala kritika; u koje se književne tokove svoje suvremenosti uključio (...); - onda se jasno vidi da pojmovni okvir “književnog života” prelazi specifičan pojam “historije književnosti” i da se proširenjem konteksta jednog pisca od čisto stvaralačkog jezgra u prostore komunikacije s društvom, sa sredinom i životom, obogaćuje osnova za tumačenje djela shvaćenog kao dinamičko-umjetničke, komunikacijske kategorije.

(Rizvić 1994: 358)

Mada je ovdje perioda skraćeno navedena, vidi se njena struktura u kojoj se grana niz međusobno koordiniranih klauza zavisnih u odnosu na prvu, subordiniranu klauzu (“Ako uzmemo...”), te se zatim glavna rečenica (“onda je jasno...”) javlja kao smirenje toga gomilanja, da bi zatim i sama bila proširena nizom drugih subordiniranih klauza što stvaraju zaista proporcionalnu strukturu sa težištem na kraju. Ovakva narativna perioda zapravo je prvi paragraf u tekstu, što je već čini *jakom pozicijom* toga teksta, mjestom koje po pravilu privlači posebnu pažnju čitatelja, zaustavlja ga na pojedinim segmentima i, zapravo, u ovome slučaju, oneobičava taj početak.

*

U drugome dijelu rada ukazala bih na činjenicu da za stilističara posebnu zanimljivost predstavljaju Rizvićeve napomene ili širi komentari o stilu pojedinih književnika kojima se bavio, njegove ponekad uzgredne, a nekad i šire ocjene, dakle, sve ono što bi se moglo nazvati stilističkim elementima njegovih tekstova.

Upravo ti elementi, često rezultat impresije, subjektivnog dojma o stilu nekoga djela ili pisca, pjesnika, čine se izuzetno bitnima u razumijevanju i individualnoga stila M. Rizvića. Naime, mnogi od tih komentara predstavljaju jezgro, okosnicu oko koje bi se dalje moglo graditi cjelovito stilističko istraživanje. Uostalom, i suvremena stilistika, odbacujući kao nemoguću težnju za potpunom objektivnošću, neutralnošću i odsustvom emocija što je pokušavala promovirati tradicionalna stilistika, ponovo se vraća subjektivnoj ocjeni, impresiji, kao polazištu od kojega treba graditi i naučno istraživanje stila. Svaki interpretator, analitičar, recipijent nekoga teksta nužno u njegovo tumačenje unosi i dio sebe, svoje socio-kulturne i kognitivne svjetove.

Evo nekih primjera takvih stilističkih segmenata M. Rizvića:

- (7) Cijeli nizovi Bašagićevih erotskih i drugih pjesama počinju ili se završavaju oblicima imperativa ili nukanja, ili sadrže pitanje u prezentskom obliku, što i formalno doprinosi jedinstvu strukture neposrednosti.

(Rizvić 1994: 192)

- (8) U tom svom pripovijedanju Nametak liči na narodnog pripovjedača, onog koji pripovijeda, a ne onog koji opisuje. A zbog primata radnje, i stil mu je pretežno glagolski. Nema kod njega pridjevskog stila koji je karakteristika opisivanja. Taj stil teče tako da se ima utisak da to dobar pripovjedač neposredno priča. I sav je u trećem licu, i pripovjedačkom relativu. Osim dijaloga, kojih nema puno, koji su po svojoj prirodi u indikativu.

(Rizvić 1994: 351)

Vidimo da je precizna lingvistička terminologija kombinirana sa subjektivno-esejističkim ocjenama o stilu ovih pisaca, pri čemu se opaža tanahno osjećanje za riječ i njene mogućnosti, za stil i stileme nekoga pisca ili njegovoga djela. Rizvićeve stilističke minijature svjedoče o tome koliko je u pitanjima stila neophodan sretan spoj erudicije, filološkog obrazovanja i umijeća prepoznavanja i tumačenja jezično-stilskih sredstava. Svaka od tih minijatura mogla bi poslužiti kao jezgro za buduća, toliko potrebna stilistička istraživanja bošnjačke književnosti, kao i književnosti naroda Bosne i Hercegovine uopće.

Ovo se može potkrijepiti još nizom primjera, između kojih se izdvaja analiza orijentalne metafore, u kojoj se prema Rizvićevom tumačenju veze realnog svijeta zamjenjuju “vezama fantastičnog svijeta i umnožavaju se daljim nizovima metafora što dobija odrednicu ‘hipermetaforičnosti’ i ‘hiperalegoričnosti’” (Rizvić 1994: 78).

Već i ti primjeri pokazuju da su i dva dijela moga izlaganja opravdana, da predstavljaju dva lica jednog novčića, budući da kod Muhsina Rizvića osoben i prepoznatljiv individualni stil nije odvojen od njegovih teorijskih i praktičnih postavki o stilu uopće, te o stilskim karakteristikama pojedinih autora.

Zbog svega toga nadam se da će ovaj rad poslužiti kao motiv i polazna tačka u daljim analizama stila Muhsina Rizvića, ali i pokazati koliko su Rizvić-autor i Rizvić-znanstvenik u stilskom i teorijskom suglasju.

IZVORI

1. Rizvić, Muhsin (1994), *Panorama bošnjačke književnosti*. Sarajevo: Ljiljan
2. Rizvić, Muhsin (1998), "Komparativno istraživanje muslimanske orijentalne književnosti". U: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici. Starija književnost*. Knjiga I. Enes i Esad Duraković, Fehim Nametak (ur.) Sarajevo: Alef. 230-240.,
3. Rizvić, Muhsin: (1998), 'Zelena busenje' Edhema Mulabdića, u: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*. Novija književna proza. Knjiga IV. Enes Duraković (ur.). Sarajevo: Ljiljan

LITERATURA

1. Enkvist, Nils Erik (1971) *On the Place of Style in Some Linguistic Theories*, In: Chatman, S. (Ed.) *Literary Style: A Symposium*. London and New York: Oxford University Press. pp. 47-64.
2. Fairclough, Norman (1995), *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London, New York: Longman
3. Foht, Ivan (1976), *Esej kao protuteža filozofijskom sistemu*, Delo (Beograd), god. XXII, br. 5, str. 30-39.
4. Katnić-Bakaršić, Marina (1996), *Gradacija. (Od figure do jezičke kategorije)*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir
5. Lasić, Stanko (1977), *Problemi narativne strukture. Prilog tipologiji narativne sintagmatike*. Zagreb: Liber
6. Moranjak-Bamburać, Nirman (1998), *Prema problemu kulturnog sinkretizma u Bosni i Hercegovini*. Dijalog, Sarajevo, br. 2-3, str. 97-122.

DISTINCTIVE FEATURES OF MUHSIN RIZVIĆ'S INDIVIDUAL STYLE

Summary

The paper examines style features observed in Muhsin Rizvić's texts. In doing so, two issues are particularly addressed: the functional-style affiliation of Rizvić's texts and their individual features (the Rizvić idiosyle). The study showed that the dominant property of the idiosyle is the syncretism of registers ranging from scientific, scholarly-critical, critical, to essayistic, which is considered and observed as a highly important style of this author. In addition, the study points to evaluations and comments made by Muhsin Rizvić regarding the style of writers he often studies in his works. It is exactly these particular microstylistic comments that are often based on Rizvić's impression, and at the same time linguistically grounded, so that they represent an excellent base for future stylistic studies on the language of these writers and poets.

Keywords: registry, stylistic figures, idiosyle, stylistic texts, stylistic syncretism

Adresa autora

Authors' address

Marina Katnić-Bakaršić

Filozofski fakultet u Sarajevu

marinakatnic@bih.net.ba

Rad prezentiran na Naučnoj konferenciji o djelu Muhsina Rizvića, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2000. god.

